

ESSI SYRÉN

Utopioiden avantgarde

Utopia on aihealue, joka ensialkuun tuntuu etäiseltä 2010-luvun maailmassa. Ideaalinen, yhteiskunnan rakentamiseen tähtäävä retoriikka on harvinaista politiikan kielessä, ja taiteenkin parissa utopistista ajattelua kohtaa vain ajoittain. Ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä, hieman yli 100 vuotta sitten, utopian merkitys poliittisen ja taiteellisen toiminnan lähtökohdana oli kuitenkin keskeinen. Ei siis ihme, että utopia oli valikoitunut teemaksi myös *Eurooppalaisen avantgarden ja modernismin tutkimuksen verkoston* konferenssiin, joka järjestettiin Helsingissä elokuussa.

Utopian käsitteellä on pitkä historia, joka polveilee loputtoman moniin suuntiin. Filosofisten utopioiden kaanoniiin kuuluu niin Platonin *Valtio* kuin Thomas Moren *Utopia* sekä Francis Baconin *Nova Atlantis*, vain muutamia mainitakseni. Etymologisesti utopia on u-topos, 'paikka jota ei ole', eräänlainen ideaaliyhteiskunta.

Historiallisen avantgarden yhteydessä utopistinen ajattelu ilmeni monin eri tavoin. Yhtäältä se tiivistyi esimerkiksi Bauhausin arkkitehtuuri- ja taideteollisuuskoulun pyrkimyksissä uudistaa ihmisten elinympäristöä, arkkitehtuuria ja käyttöesineitä teollisuuden tarjoamin mahdollisuuksin 1920- ja 1930-lukujen Saksassa ennen kansallissosialismin nousua. Venäläinen avantgardistinen utopia taas kulminoitui Tatlinin valtavassa konstruktivis-

tisessa tornissa, *Kolmannen Internationaalien muistomerkissä* (1919), jota ei lukiisista suunnitelmista ja pienois-malleista huolimatta koskaan toteutettu.

Historiallinen avantgarde, joka yleensä toimii yh-teisenä nimittäjänä monille 1900-luvun alun taidesuun-tauksille, merkitsi katkosta aiempaan kulttuuritraditioon. Avantgarden radikaalit ajatukset tulivat usein ilmi suora-naisena vastakkainasetteluna suhteessa olemassa oleviin kulttuuri-instituutioihin ja käytäntöihin. Konferenssin järjestäjät kysyvätkin aiheellisesti onnistuivatko moder-nistiset ja avantgardistiset taiteilijat tarjoamaan vaih-toehtoja taidetraditiolle: oliko modernismilla ja avant-gardella utooppista ulottuvuutta, vai oliko nihilismi avantgarden ainoa mahdollisuus? Yhtä selkeää vastausta kysymykseen ei tietenkään voi antaa. Avantgardististen utopioiden ja dystopioiden moninaisuus heijastui kon-ferenssin ohjelmassa, joka koostui yli 300 esitelmästä. Innokkainkaan kuulija ei siis pystynyt tutustumaan kuin pieneen osaan tämänhetkisestä avantgarde-tutkimuk-sesta.

Surrealistinen u-topos

Monet avantgarden ja modernismin tutkijat olivat ot-taneet lähtökohdakseen utopian etymologisessa mie-lessä, ja ideaaliseen tilaan, kaupunkiin ja valtioihin liittyvät kysymykset saivat paljon huomiota. Ensimmäisessä avainluennossa, Ester Coen käsitteli Giorgio de Chiricon teosten metafysisiä kaupunkia, jotka erosivat tyhjyydellään ja myyttisyydellään täysin esimer-kiksi saksalaisten ekspressionistien eloisista ja kaootti-sista kaupunkikuvista.

Elza Adamowitzin luento surrealismin utopistisista kartografoista kiinnitti huomiota ranskalaisen surrea-lismin käsitykseen ulkoeurooppalaisista kulttuureista. Esitelmän lähtökohta oli *La carte du Monde surréaliste* (1929), surrealistinen kartta, jossa Eurooppa näyttäytyi hyvin pienenä kartan vasemmassa laidassa, kun taas esi-merkiksi Meksiko ja Pääsiäissaaret on kuvattu valtavan suurina.

Adamowitz keskittyi esitelmässään tarkastelemaan surrealismin keskeisen hahmon, André Bretonin, 1930-luvun lopun Meksikon matkaa, ja tämän luomaa ideali-soitua kuvaa ”maailman surrealistisimmasta maasta”, joka näyttäytyi alkukantaisena ja vitaalisena porvarilliseen ja kaavoihin kangistuneeseen Ranskaan verrattuna. Adamo-witzin mukaan Meksiko oli Bretonille eräänlainen fan-tasia, surrealistinen *dépaysement*. Bretonin kuva maasta sivuutti lähestulkoon kokonaan Meksikon yhteiskunnal-lisen todellisuuden ja perustui pitkälti eksotismiin.

Adamowitzin tulkinta Bretonin matkoista sai kui-tenkin aiheellisesti kritiikkiä Lynn Palermon esitelmässä, joka arvioi uudelleen surrealismia trooppisessa dys-topiassa. Palermo käsitteli Bretonin ja André Massonin melko tuntemattomaksi jäänyttä teosta *Martinique, char-meuse de serpents* (Martinique, käärmeen lumoaja, 1948). Breton pakeni miehitetystä Ranskasta Yhdysvaltoihin ja Martiniqueelle, missä hänet pidätettiin kirjailijan työnsä

vuoksi. Näistä kokemuksista syntynyt fragmentaarinen teos yhdistelee niin haltioitunutta kuvaa trooppisesta paratiisista kuin pohdintoja korruptoituneesta vallasta saarella. Kokemukset kolonialismista ja fasismista Eu-roopassa ja Martiniqueella saivat Bretonin Palermon mukaan pohtimaan, säilyttääkö surrealismi kaipaamansa vapauden, mikäli se sitoutuu poliittisiin tavoitteisiin ja kommunismiin.

Esitelmän yhteydessä nousi myös esille olennainen kysymys, missä määrin surrealismiin itsessään sisältyi ajatus haltioituneesta kokemuksesta, joka ei rajautunut pelkästään matkustamisen aiheuttamiin tunnereakti-oihin. Surrealisteille ulkoinen todellisuus näyttäytyi it-sessään ihmeellisenä, ja heille myös esimerkiksi Pariisi oli maaginen kaupunki kaikesta pikkuporvarillisuudestaan huolimatta.

Dada ja nihilismi

Konferenssin ohjelmassa dada oli näkyvästi läsnä, sillä da-daismin provokatiivisuutta ja sisäisiä debatteja käsittelevä sarja oli laajan kiinnostuksen vuoksi venähtänyt kolmen session mittaiseksi. Dada on usein tulkittu nihilistiseksi provokaatioksi porvaristoa vastaan sekä reaktioksi ensim-mäisen maailmansodan synnyttämiin traumoihin. Irra-tionaalisuuteen taipuva ja analyysia kaihtava dada kui-tenkin sai monenlaisia muotoja eri kaupungeissa.

Deborah Lewer analysoi Zürichin emigroituneiden dadaistien kuvaa 1910-luvun Sveitsistä, joka näyttäytyi heille sisäänpäin kääntyneenä pikkuporvarillisuutena, eräänlaisena nurkkakuntaisen porvariston dystopiana. Suurin osa Zürichin dadaisteista kuten romanialaiset Tristan Tzara ja Marcel Janco pakenivat Sveitsiin en-simmäistä maailmansotaa. Dadaismi perustui siis pit-kälti kosmopoliittiselle kulttuurille ja monikielisuudelle, minkä vuoksi liike levisi Zürichistä suurkaupunkeihin kuten Pariisiin, Berliiniin ja New Yorkiin.

Dadaismi toki pyrkii provosoimaan porvarillista yh-teiskuntaluokkaa, mutta dadaistisista provokaatioista on myös muodostunut liioiteltu myytti. Josef Horacek kiinnitti huomiota esimerkiksi Cabaret Voltairin ohjel-mistoon, joka ajoittaista dadaistisista illoista huolimatta koostui suurimmaksi osaksi melko harmittomasta viih-teestä. Myös dada-tapahtumien provokatiivisuus väl-jähtyi ajan mittaan, ja mätien tomaattien heittäly esiin-tyviä dadaisteja päin muuttui lähestulkoon yleiseksi porvariston viihteeksi, kun Cabaret oli vakiinnuttanut asemansa vuoden 1920 tienoilla. Dadan kohtalo Parii-sissa oli melko samankaltainen kuin Zürichissä, kun taas Berliinissä dada kehittyi eri suuntaan ja politisoitui voi-makkaasti, pitkälti sodanjälkeisen Preussin ja Weimarin tasavallan poliittisen epävakaisuuden vuoksi.

Avantgardistinen utopia ennen ja nykyään

EAM-konferenssi osoitti hyvin modernismin ja avant-garden monimuotoisuuden sekä käsitteisiin sisältyvän ristiriitaisuuden. Aihealueet ulottuivat Arts and Crafts

otteita ajasta

-liikkeestä, ornamenteista ja kansallisromanttisesta arkkitehtuurista dadaismin ja futurismin provokaatioihin sekä pohdintoihin avantgarden mahdollisuudesta nykyaikana. Laajan ohjelman ja sessioiden päällekkäisyyden vuoksi en valitettavasti ehtinyt kuuntelemaan avantgarden nykytilaa käsitteleviä esitelmiä. Konferenssiohjelmaan painettuja abstrakteja lukiessa ei voi kuitenkaan välttyä vaikeutelta, että kysymys avantgarden mahdollisuuksista nykymaailmassa selvästi puhuttaa tutkijoita.

Myös utopiaan liittyvät teemat näkyvät kaikesta huolimatta edelleen taiteen saralla. Sain sattumalta pari viikkoa konferenssin jälkeen käsiini *Theater heute*

-lehden vuoden 2014 vuosikirjan, jonka otsikkona on *Reale Utopien*, todelliset utopiat. Lehdessä esiteltiin vuoden teatteriantia saksalaisella kielialueella ja kysyttiin merkittäviltä teatterintekijöiltä, minkälainen heidän ideaalinen teatterinsa olisi. Kysymyksenasettelussa oli tietoisesti viitattu utopiaan, sillä teatterin rakenteista ja sisällöistä käytävä keskustelu jumiutuu usein jo alkumetreillä kulttuuripoliittisiin käytännön ongelmiin. Utopistisen ajattelun arvo onkin nykyään tämänkaltaisissa fokusoiduissa kysymyksenasetteluissa, joita ei kuitenkaan heti alkuunsa kahlita arjen realiteetteihin vaan annetaan ajatuksen liikkua vapaasti.